

**АНГЛОЕЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ КОНТРАСТА
МЕЖДУ УДАРЕНИЕТО В СЛОЖНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ
И ВЪВ ФРАЗИ**

Бистра Поповска
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**STUDIES ON THE CONTRAST BETWEEN STRESS
IN COMPOUNDS AND PHRASES IN ENGLISH**

Bistra Popovska
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This study is focused on the investigation of the use of stress patterns to distinguish between meanings on the suprasegmental level. It is concerned, in particular, with the contrast between stress in compound words and phrases in English. Firstly, the study investigates the stress patterns of the English compound nouns and phrases and the general rules determining the place of stress in the two categories. Secondly, Generative Phonology has noted the property of the Compound and Nuclear Stress Rules. And thirdly, the study describes the viewpoints of some modern authors who argue against the traditional position of Generative Grammar. They predict a fixed stress pattern for some and a variable one for a distinct class of others. So, if the study fails to predict fixed stress patterns, it predicts their variability. Thus the investigation formulates the stress criterion for identifying compounds and phrases.

Key words: stress, compound, phrase, suprasegmental, stress pattern, phonetic

1. Увод

Едно явление е получило малко внимание от изследванията от ХХ и ХХІ век върху речевата прозодия. Това явление е използването на модели на ударение за различаване на значенията на суперсегментно ниво. Като оставим настрана моделите на ударение, които са емфатични и фокусни, съществуват два вида информация, която се предава посредством ударението в английски език: 1) разлики между

единични думи (лексикално ударение) и 2) разлики между сложни съществителни и фрази (ударение в сложни съществителни и фразово ударение). Двата типа контраст на ударение могат да се илюстрират от минимални двойки, като например *'forbear* (съществително) и *for'bear* (глагол) – като случаи на лексикално ударение, и при *'bluebird* и *blue 'bird* – като случаи на ударение в сложна дума и фраза. Предходни изследвания, които използват бихейвиористки методи (Фридрих, Коц, Фриедеричи, Алтер 2004), споменават, че слушателите използват информацията за лексикалното ударение, когато идентифицират думата в речта. Обаче разликата между мястото на ударението в сложни съществителни и това на фразовото ударение, както и ролята на ударението за разбиране остават сравнително неизследвани и затова те са във фокуса на настоящото проучване.

Докато лексикалното ударение често е свързано с едновременна сегментна и суперсегментна промяна (за отбелязване е разликата в качеството на гласната за първата гласна в думата *'convict* – съществително, и *con'vict* – глагол), различието между ударение в сложна дума и фраза се изразява само в суперсегментната сфера (Вогел, Райми 2002). При сложните съществителни обикновено първият елемент е носител на главно ударение; при фрази и двата елемента нормално носят ударение, като вторият елемент е по-силно ударен от първия. Има също така данни, че минимални двойки фонетично идентични сложни съществителни и фрази (например *blàckboard* и *black bòard*) обикновено се различават по дължина, като фразата е с малко по-голяма дължина).

2. Правила за мястото на ударението в сложни думи и фрази в английски език

Бевърли Колинс и Ингър Мейс детайлно разглеждат мястото на ударението в труда си *Практическа фонетика и фонология* (Колинс, Мейс 2003: 109 – 115) при тези категории.

В английския език ударението има точно определено място във всяка отделна дума и в повечето случаи го запазва в свързана реч (то не пада винаги върху сричка в определена фиксирана позиция, като например на първата сричка – в чешки и словашки, на предпоследната – при полски и италиански, в повечето случаи – на последната сричка при френски език). Авторите го наричат *лексикално определено ударение* (*lexically designated stress*). Българското ударение съответно се нарича в българската литература *свободно (разноместно)* за разлика от фиксираниято. Затова е препоръчително за българите, изучаващите английски, да

учат модела на ударение на всяка дума поотделно, вместо да разчитат на правила за неговото поставяне. Според Снежина Димитрова тези правила за предсказване на мястото на ударението в английския език са доста сложни за запомняне и използване, ето защо е препоръчителна стратегията за заучаване на мястото на ударението на всяка дума поотделно (Димитрова 2003: 38 – 39).

Тъй като материалът е съпоставка между английски и български и проблемите на усвояването на английски от българи, тук е мястото да поясним, че това, което се приема за сложна дума в английски, според езиковедите на български език е словосъчетание. Затова има значение по-силният критерий за слято/разделно изписване, що се отнася до това дали нещо е дума, или фраза на български.

Все пак в английски език съществуват известни обобщени правила, които частично могат да се прилагат. Авторите изброяват някои от тях:

2.1. Те разглеждат *ударението при сложните думи* в английски език.

Като вземат предвид мястото на ударението, авторите разделят английските сложни думи на две категории:

2.1.1. Сложни думи с ударение на началния елемент (Initial Element Stress – IES), например *'Russian class*.

2.1.2. Ударение на крайния елемент на сложната дума (Final Element Stress – FES), например *Russian rou'lette*.

2.1.3. Авторите формулират две *правила* за правилно определяне и поставяне на *ударението в сложни думи*:

✓ *Правило на изделията* (The Manufactures Rule), което гласи, че щом в сложната дума се съдържа материалът, от който изделието е изработено, то ударението отива на крайния елемент (FES), например *apricot 'brandy*.

✓ *Правило на местоположението* (Location Rule), според което, ако в сложната дума участва местонахождение, обикновено ударението отива на последния елемент (FES). Авторите разглеждат това правило в няколко аспекта:

- При първи елемент на сложната дума, който е наименование на град, регион или държава, се поставя ударение на крайния елемент (FES), например *London 'Eye*.

- Географски понятия, имена на места носят ударение на финалния елемент (FES). При тях авторите различават няколко разновидности:

- имена на райони, предградия, градове, региони и природни характеристики, например *West 'Anglia*;

- имена на обществени сгради, спортни клубове, паркове, мостове, тунели, например *London 'Bridge*;
 - имената на всички улици, например: *Penny 'Lane*. (Тук изключение прави *street*. Когато тази дума участва в сложна дума, ударението пада върху първия елемент, например *'Bond Street*).
 - Други наименования с крайно ударение (FES) са тези на части от сгради, например *front 'door*. Само при сложните думи, които имат елемента *-room*, ударението е начално, например *'sitting-room*.
 - При наличие на позициониране се употребява отново крайно ударение (FES), например: *lower 'class*. Същото е валидно, когато имаме индикация за време, например *August 'sales*.
 - Наименованията на храни в по-голямата си част носят ударение на финалния елемент (FES), например *scrambled 'eggs*. За тях е валидно или правилото на изделията (*chicken 'soup*), или правилото на местоположението (*Irish 'stew*). Когато обаче се разглеждат части на жив организъм (растение или животно), ударението се поема от началния елемент (IES), например *'chicken wing*. Други примери на това правило (IES) са сложни думи за храни с елемент *-paste, -cake, -bread*, например *'chocolate cake*.
 - При имена на вестници и списания ударението се поставя на финалния елемент (FES), например (*The*) *Daily 'Mail* (правилото на местоположението действа при тях като указание за време или място).
- 2.1.4. Авторите на този труд описват и други модели на ударение:
- ✓ Когато сложните думи включват като елемент академични предмети, умения, ударението отива в начална позиция (IES), например *'English teacher (a person who teaches English – човек, който преподава английски)*.
 - ✓ При конструкции от типа глагол + частица = съществително ударението отива на първия елемент от сложното съществително (IES), например *'make-up*.
 - ✓ Конструкции по модела съществително, което завършва на *-er* или *-ing*, + частица приемат ударение на последния елемент (FES), например *passer-'by*.
 - ✓ Конструкции по модела *-ing* + съществително формират две категории сложни думи:
 - ✓ В случаите, в които дейността се подпомага от предмета на дейност, ударението се поставя на първия елемент (IES), например *'mincing machine*.

- ✓ Когато сложната дума изразява характеристика на предмета, която не подпомага дейността, ударението се поставя на финалния елемент (FES), например *sliding 'door*.

Накрая авторите обобщават, че мястото на ударението в сложни думи се влияе от *начина на изписване*, т.е. от връзката между двата (или повече) елемента в сложната дума (фраза). Когато се изписват като една дума, те често имат ударение на началния елемент (IES), например *'blackberry*. В случаите, в които се състоят от два отделни елемента или се свързват с малко тире, ударението може да е както в начална, така и в крайна позиция – (IES) или (FES), например *'time-consuming, guardian 'angel*.

Нерешените въпроси във връзка с контраста между ударението в сложни съществителни и фрази налагат да направим обзор на видовете сложни съществителни в английски език заедно с техните акцентни модели.

2.2. Хектор Ортиз-Лира (1998) обобщава **акцентните модели при английските сложни съществителни** и словосъчетания, наричани по различни начини в специализираната литература. Авторът описва мястото на главното ударение в а) и броя на ударенията в б).

<p><i>`woman doctor</i> (гинеколог)</p> <p>а) ранно ударение начално ударение ударение в сложни съществителни Е – 2 (Е от element) силно-слабо</p>	<p><i>'woman`doctor</i> (лекарка)⁴</p> <p>късно ударение крайно ударение фразово ударение Е – 1 слабо-силно</p>
--	--

б) единично ударение

двойно ударение

Това, че първият елемент е „повече ударен“ от втория елемент, се изразява от определението *ранно* ударение. *Късно* ударение е другата възможност, а именно първият елемент да е „по-малко ударен“ от втория (Уелс 1990: 150, по Ортиз-Лира 1998: 31).

Фъдж предлага термините *начално* и *крайно* ударение (Фъдж 1984: 134 – 137, по Ортиз-Лира 1998: 31).

Както вече споменахме, *ударение в сложни съществителни и фразово ударение* се въвеждат от Чомски и Хале (Чомски, Хале 1968). Хектор Ортиз-Лира обаче счита тези понятия за несъстоятелни, тъй като фразовият модел на главно ударение на втория елемент (например във фразата *an incredible`blonde*) е характерен и за много сложни

съществителни, примери за които ще дадем при изброяването на видовете акцентни модели.

Тук Хектор Ортиз-Лири използва системата за маркиране на ударенията, която най-общо се използва от британската прозодична школа. Тази система показва, че сричката е ударена, посредством знака ' (за второстепенно ударение) и знака ` (за главно ударение) според Кингдън (1958), Уиндсър Луис (1969), Финч, Ортиз-Лири (1982) и Гимсън, Крутенден (1994) – всички са цитирани по Ортиз-Лири (1998). Той не засяга трета степен на ударение в това проучване.

Затова според този автор мястото на ударението не е приемлив критерий за описване на сложните съществителни (Ортиз-Лири, 1998: 31).

При E – 2 и E – 1 E обозначава Елемент. Числото 1 показва думата отдясно, а 2 – думата отляво (Полдауф, 1984: 106).

Метричната – автосегментна – теория въвежда понятията *силно-слабо* и *слабо-силно* за относителна изпъкналост (Prominence). Те имат повече ритмичен характер.

Авторът първо класифицира сложните съществителни фонологично, т.е. *единично* срещу *двойно* ударение. После ги систематизира в зависимост от тяхната функция според синтактико-функционалните принципи.

Тук Хектор Ортиз-Лири приема първия критерий като основа на организацията на корпуса от сложни съществителни, а също така показва функцията на получения модел. Примерните модели на сложни съществителни се разглеждат в изолация.

Хектор Ортиз-Лири предлага следната класификация на сложните съществителни и словосъчетанията според акцентните им модели.

2.2.1. *Единично ударение* при сложни съществителни и словосъчетания:

✓ `housekeeper, `babysitter, `record player

Структурата е следната : N₁ + N₂ (N (noun) – съществително), където N₁ (record) е пряко допълнение на действието на агент N₂ (player), в чийто център е глаголна основа. Това са вербоцентрични сложни съществителни (наричани още синтетични) в английски и български, които Мария Коларова подробно разглежда в труда си *Verb-centered Compound Nouns in English and Bulgarian* (Коларова 2015). Образуваното словосъчетание е сложно съществително име, при което агентът обикновено завършва на *-er*, *-or* и може да е одушевен или не. От друга страна, независимо от тази формулировка на автора можем да изтъкнем, че няма как агентът да завършва на суфикс.

С този суфикс завършва цялото сложно съществително, което означава извършител на действие, указано в глаголната основа.

✓ `airport, `bedroom, `bookshop

Структурата е тази: N₁ + N₂, където N₁ (book) посочва какъв вид е N₂ (shop). Получава се сложно съществително.

✓ `sawdust, `dunghill, `raindrop

Структурата е: N₁ + N₂, където събирателното съществително N₁ (rain) дава информация за материала, от който е съставен N₂ (drop). Тя изразява „непреданамерено натрупване“.

✓ `wire tapping, `time-consuming, `childbearing

Структурата е следната: съществително + глагол [-ing] (N + V[ing]), където N е допълнение на V (verb – глагол). Тези сложни съществителни се наричат вербоцентрични (синтетични).

✓ `walking stick, `lending library, `parking lot

Структурата е следната: глагол [ing] + съществително (V[ing] + N), където N не е подлог на V.

✓ `bluebird, `highlight, `deadlock

Словосъчетанията от типа прилагателно + съществително (A + N) (A – Adjective, или прилагателно) са често срещани конструкции в английски език. Те понякога подобно на фрази приемат двойно ударение. Единично ударение обаче приема друг раздел сложни съществителни по модела A + N с по-специализирано значение, някои от които са отдавна установени в английски език. В тази група участват ограничен брой едносрични или двусрични прилагателни, които са ниско семантично специализирани, например *black*, *free*, *hard*, *high* – `blackbird (= Sp. Mirlo), `blackboard (= writing surface) и др.

Понякога се разграничава специализираното значение на сложното съществително (с единично ударение като в `blackboard) от това на фразата, която е формирана от същите елементи като тези на сложното съществително (с двойно ударение като в 'black`board – с диакритичния знак ` се обозначава главното ударение, а с ' – второстепенното). В някои случаи това специализирано значение може да се характеризира и като идиоматично, например `bluebottle (метличина, муха месарка) в сравнение с blue `bottle (синя бутилка).

Хектор Ортиз-Лири обобщава основните словосъчетания A + N, както следва:

а) Словосъчетания от типа A + N = N обикновено имат двойно ударение, като например a'tomic`energy.

б) Някои A + N = N словосъчетания имат специализирано значение и приемат единично ударение, като например `blackberry, `quicksand, `highway.

в) Други по модела $A + N = N$ приемат единично ударение и се наричат сложни съществителни от типа „*bahuvrihi*“ (от санскрит). Те обозначават хора и предмети, като уточняват техни характерни черти. Това се пояснява от примерите *a man who has a grey beard is a 'greybeard*; *a book with a hard cover is a 'hardback*. Според Куърк и Грийнбаум (1987) терминът „бахуврихи“ се отнася до връзката на тази категория сложни съществителни с техните референти, а не до модела на образуването им. При тези сложни съществителни никой от конституентите не се отнася до цялата единица. Но със семантично изместване, което може да се приеме за „латерално“, цялото се отнася до отделна единица (която обикновено представлява човек), която се характеризира от сложното съществително (това може да бъде както в буквалното, така и в символичното му значение). Например *'highbrow* означава *an intellectual* (интелектуалец) въз основа на твърдението, че интелектуалците имат високо чело. Много от този тип сложни съществителни се употребяват в неофициален стил и изразяват пренебрежително отношение, например: *'birdbrain*, *'blockhead*. Тези сложни съществителни също така се наричат ектоцентрични или притежателни. Примери: *loudmouth* (a person whose mouth speaks loudly).

- *'playboy*, *'pickpocket*, *'rattlesnake*

Конструкциите от типа глагол + съществително ($V + N$) образуват сложни съществителни, които функционират главно като съществителни, но понякога имат статут на прилагателни, т.е. се употребяват атрибутивно в препозиция, например *spendthrift*.

- *'take-off*, *'hangover*, *'breakthrough*

Конструкциите от типа глагол + предлог ($V + P$) приемат двойно ударение като фразови глаголи, например *to 'take 'off*, а като съществителни – единично ударение – *a 'take-off*.

- *'background*, *'crossroads*, *'forearm*

Наречие + съществително ($Adv + N$) е конструкция, която образува сложни съществителни.

- *'Oxford Street*, *'Deansgate*, *'Downing Street*

Съществителните *street* и *gate* не приемат ударение при имена на улици.

- *'get-together*, *'know-how*, *'standstill*

Конструкции от типа глагол + наречие ($V + Adv$) образуват сложни съществителни.

- *'make-believe* (N)

Конструкции от типа глагол + глагол дават началото на сложни съществителни.

- *'A-level*, *'T-junction*, *'U-turn*

Конструкциите от типа съкращение + съществително дават начало на сложни съществителни.

а) *morning after pill, no-go area, left-luggage officer;*

б) *merry-go-round, fire-insurance policy, greenhouse effect* – сложни съществителни, които се състоят от три елемента.

2.2.2. Двойно ударение при сложни съществителни и словосъчетания:

• *'kitchen sink, a'cademy a 'ward, 'life ex pectancy*

Конструкциите от типа съществително1 + съществително2 (N1 + N2), в които N1 показва организация, място, време или стойност, например *dollar bill, pound note*, а също родителен падеж на съществителни, например *gentleman's agreement, teacher's pet*.

• *'baby boy, 'guardian angel, 'infant prodigy*

Конструкциите са от типа съществително1 + съществително2 (N1 + N2), където и N1, и N2 са референтни.

• *'Buckingham Palace, 'Gaza Strip, 'Noah's Ark*

Конструкциите са от типа съществително1 + съществително2 (N1 + N2), които са съществителни собствени имена на места, като имена на улици, например *Penny Lane, Fifth Avenue*, или в родителен падеж, например *'Adam's apple, 'Aladdin's cave*.

• *'apple pie, 'fruit salad, 'bronze medal*

Съществително1 + съществително2 (N1 + N2) съставят този тип конструкции, при които N1 (*apple*) често изразява от какво е направено N2 (*pie*).

• *'compact disc, 'second hand, 'domestic animal*

Словосъчетания от типа прилагателно + съществително (A + N) = съществително приемат двойно ударение по подразбиране. Те могат да бъдат и собствени, например *'Big Brother, 'Holy Ghost, 'Pacific Ocean*.

• *'rolling stone, 'sliding door, 'missing link*

Глагол [ing] + съществително (V[ing] + N) образуват сложни съществителни, при които N обикновено е подлог на V, т.е. „*the stone rolls*“.

• *'hanger-on, 'runner-up, 'passer-by*

Конструкциите агентивно съществително + наречие образуват сложни съществителни.

• *'one-track mind, 'rearview mirror, 'Second World War*

Сложните съществителни, образувани от три елемента, могат да имат двойно ударение.

Поради изключителното богатство от примери на автора в настоящия труд сме цитирали някои от неговите оригинални примери.

3. Ударението в сложни думи и фрази в генеративната граматика

През 1968 г. излиза книгата на Чомски и Хале, т.нар. *magnum opus* на генеративната фонология – *Звуковият модел на английски език*, известна като абривиатура SPE (The Sound Pattern of English). Нейните изходни положения се оценяват като основни езиковедски постижения на XX в. Тя отбелязва обрат от дескриптивния към *обяснителния* подход в езиковедските изследвания.

Чомски и Хале предполагат, че правилата се прилагат към единици с различно ниво на сложност. Това е общ принцип, наричан *трансформационен цикъл* (Чомски и Хале 1968: 15 – 18). Фонологичните правила се прилагат към минимална редица без вътрешна граница, изразявана със скоби, след което прилагането им се повтаря, докато се достигне максималната област на фонологичния процес. Правилата се формулират по следния начин:

В едносрични думи гласната получава главно ударение:

black, board

- *Правило на сложната дума (Compound Stress Rule): “Assign primary stress to a primary-stressed vowel in the context” (Чомски, Хале 1968: 17) (i.e. “stress is assigned to the leftmost stressable vowel in nouns, verbs or adjectives” (Крифка 2001).*

Главното ударение е на ударената гласна в контекста (ударението се отдава на най-лявата гласна, която може да носи ударение, при съществителни, глаголи или прилагателни):

$$\begin{array}{c}
 1 \\
 - \dots V \dots]n \quad \text{bl}^{\hat{a}}ckboard \\
 \quad \quad \quad 1 \quad 3
 \end{array}$$

- *Правило на ядреното ударение (Nuclear Stress Rule): “Assign primary stress to a primary-stressed vowel in the context” (Чомски, Хале 1968: 17) (i.e. “stress is assigned to the rightmost stressable vowel in a major constituent” (Крифка, 2001).*

Главното ударение е на ударената гласна в контекста (ударението пада върху най-дясната гласна, която може да се удари, в главен конституент):

$$\begin{array}{c}
 1 \\
 V \dots - \dots]np \quad \text{black board} \\
 \quad \quad \quad 2 \quad 1
 \end{array}$$

V – символ за гласна,

$\overset{1}{V}$ – символ за гласна с главно ударение

При това, когато главното ударение се постави на определена позиция, тогава всяко друго (второстепенно) ударение в редицата автоматично отслабва.

Трансформационният цикъл изисква прилагането на правилата в определена последователност от минималната поредица без граница. Така в зависимост от свързването и от реда на разкриването на вътрешните скоби се получават различни прозодични структури:

<i>black board-eraser</i>	<i>blackboard eraser</i>	<i>black board eraser</i>
2 1 3	1 3 2	3 1 2
Черна гъба за дъска	Гъба за черна дъска	Черна гъба за дъска

4. Изследвания от XX и XXI век на отделни аспекти на ударението в сложни съществителни и фрази

Много чужди автори са разработили темата за ударението в сложни съществителни и фрази в английски език, като например Ръсъл Шу (2015), Хайнц Гигрих, Хана Шилинг (2010), Джон Ингръм и Тху Нгуен (2003), Геро Кунтер и Инго Плаг (2007), Гиелмо Чинкуе, Хуберт Трукенброт (2007) и др. Съществен принос към темата има и българският автор Мирена Пацева (2012).

Един от многобройните чужди автори, които се спират подробно върху системата на английското ударение, е Ръсъл Шу. Първоначално той го разглежда на различните лексикални нива – главно, липса на ударение, второстепенно. После обяснява особеностите на ядреното ударение. Накрая – и характеристиките на фразовото ударение. Разглежда видовете сложни думи в английски с акцентните им модели. Основният му принос е, че установява по какъв начин ударението в сложни думи в английски може да се отличава от ударението в английските фрази и как различията в моделите на ударение са обвързани със семантичните връзки между лексемите (за изрази, които се състоят от повече от една лексема) (Шу 2015).

Интересно е изследването в тази област на Хана Шилинг, което проучва разработки на ударението в сложни съществителни и фрази както в процеса на неговото разбиране, така и в процеса на неговото произнасяне на сравнително ранна възраст – участниците в експеримента са 55 учащи на възраст 4, 5 и 6 години. Те трябва да решат две задачи: едната е задача за разбиране – при нея участниците правят избор от картинки, като слушат минимални двойки идентични въпроси (32 на брой, по 16 от вид), които се различават само по присъствието в първия на сложно съществително, а във втория – на съответната фраза. Втората задача е за произнасяне, т.е. да назоват картинките с минимални двойки, състоящи се от сложни съществителни и съответ-

ните фрази (отново 32 на брой, 16 стимула за произнасяне на сложни съществителни и 16 – за фрази), като обърнат специално внимание на мястото на ударението. Резултатите показват, че 4-годишните се представят по-добре в процеса на разбиране, отколкото в процеса на произнасяне. И така авторката стига до извода, че правилното поставянето на ударение се усъвършенства на по-късна възраст от процеса на разбиране. Резултатите за 5- и 6-годишните показват по-успешно разбиране на фрази, отколкото на сложни съществителни, но участниците от тази възрастова група са по-добри при поставяне на ударението при сложни съществителни, отколкото при фрази. Тези резултати показват трудността при усвояването на ударението в сложни съществителни и фрази в английски език. Те разкриват, че способностите за разбиране и правилно поставяне на ударението до 6-годишна възраст се различават от тези на по-възрастните. Тези умения се усъвършенстват с напредването на възрастта (Шилинг 2010).

Авторите Джон Ингръм и Тху Нгуен от Университета в Куинсланд, Австралия, разглеждат прозодичната типология и контрастите между сложни съществителни и фрази. Тяхното проучване разглежда височината (f_0) и времетраенето като признаци, по които се отличават сложните думи от фразите при структури с ляво или дясно разклоняване в три типологично различни езика, английски: (stress-accent) език с акцентен ритъм, японски: (pitch-accent) език с мораичен ритъм, и вьетнамски: тонален език със сричков ритъм. Фокусът на тяхното изследване пада върху разработката на английски език (Ингръм и Нгуен 2003).

Геро Кунтер и Инго Плаг от Университета Зиген проучват поставянето на ударение в английските сложни съществителни по модела съществително + съществително. Проведен е експеримент, при който се установява как участниците възприемат яркостта в сложните съществителни. Установяват се също важни акустични корелати, които се асоциират с яркостта. Прави се анализ на клъстери, които се класифицират според фонетичните им характеристики. Чрез него е възможно да се отделят различните категории ударения (Кунтер и Плаг 2007).

Хуберт Трукенброт разглежда интерфейса синтаксис – фонология в своя статия, в която обсъжда основните аспекти на тази връзка. Той обсъжда прозодичната структура над ниво дума. Определя кои елементи от фонологичната репрезентация се повлияват от фразовата структура и по какъв начин. Разглежда ролята на синтактичните фрази (syntactic XPs) при оформянето на фонетични фрази (p-phrases). Влиянието на синтаксиса върху мястото на ударението се определя от гледна точка на синтактичните фрази. Съществува разлика между лексикални и функционални елементи и авторът отбелязва какво от-

личава лексикалните от функционалните проекции при интерфейса синтаксис – фонология (Трукенброт 2007).

За да задълбочат изследванията си върху разликата в мястото на ударението при сложни съществителни от фрази, някои автори се фокусират върху неговата перцепция и я анализират. За целта те използват минимални двойки от сегментно идентични, но прозодично различни сложни съществителни и фрази (като *hòtdog* и *hot dòg*). Експериментално Фарнетани, Торсело и Кози доказват, че при опита на участниците в експеримента да идентифицират сложни съществителни или съответни фрази, сложните съществителни рядко се бъркат с фрази, докато фразите често се възприемат като сложни съществителни (Фарнетани, Торсело, Кози 1988).

Джефри Питъм и Джон Ингръм от Университета в Куинслънд правят проучване върху перцепцията и продукцията на ударението в сложни съществителни и фрази. Участниците в експеримента са вьетнамци и австралийци, изучаващи английски език – 32 вьетнамци, чиято перцепция е сравнена с тази на 32 австралийци с роден език английски. Авторите изучават фонологични, демографски и др. фактори, които могат да повлияят върху усвояването на контраста между ударение в сложни съществителни и фрази. Броят на сричките и струпванията от съгласни, чужди на вьетнамската фонология, и продължителността на престоя на вьетнамците в Австралия са основните фактори, повлияващи този контраст. Участниците от Австралия показват по-добри резултати от вьетнамските участници в перцепцията. На някои фонологични нива обаче тяхното представяне е същото като вьетнамците (Питъм и Ингръм 1992).

Според прозодичния анализ на английски с чужд акцент на Миксдорф и Ингръм изучаващите английски като чужд език често не успяват да отбележат вярно главното ударение в сложни съществителни и фрази като *див зюмбюл* (вид цвете) и *синя камбанка*, като *strong-box* (сейф) и *здрава кутия*. Проверката на данните от изречението на перцептивния експеримент както за вьетнамските, така и за австралийските участници разкрива, че дори австралийските говорители не определят правилно мястото на главното ударение и произнасят неправилно например **blue bell* (Миксдорф, Ингръм 2009).

В заключение можем да обобщим, че изучаващите английски, за които този език не е първи (L_1), често показват фонетични неточности при продукцията на английски като втори език L_2 . Фонетичните неточности в продукцията на L_2 произлизат от сегментните и прозодичните разлики между двата езика и оттам L_1 се конкурира (или пречи) на продукцията на L_2 .

От чуждите автори най-значителен по темата е приносът на Хайнц Гигрих от Университета в Единбург, който я разглежда обстойно в труда си *Английска фонология* (English Phonology) и в поредица от статии. Трудът *Английска фонология* също е безспорно един значителен принос към фонологичната теория на английски от края на 20-и век. В него наред с други основни фонологични явления той се спира подробно и на темата за ударението в английски език и по-конкретно – на ударението в сложни съществителни и фрази (Гигрих 1992).

Гигрих е посветил и много свои статии на темата. В една от тях например той се спира на разпределението на ударенията накрая и в началото на английските сложни съществителни по модела СС (С е съкращение на съществително) и ССС. Според автора крайното ударение в СС е срещано явление, противно на това, което твърдят някои изследователи на въпроса. То само е ограничено до определен клас СС. При ССС – СС с вмъкнати СС ударението може да е начално или крайно и във вмъкнатото, и в този компонент, в който то се вмъква, като така се оформят осем модела на ударение. Примери по модела /^ˈСС/С с ударение на първия елемент са *ˈradio station manager*, *ˈoil-tanker driver*, а при модела С/^ˈСС/ с ударение на втория елемент – *government ˈworking party*, *university ˈfunding council*. Промяната на мястото на ударението може да промени значението на едно и също сложно съществително, като например *ˈkitchen towel rack* с ударение на първия елемент означава окачалка за кухненски кърпи, а на втория *kitchen ˈtowel rack* означава окачалка за кърпи в кухнята. От това можем да заключим, че не е съвсем състоятелно твърдението, че при ССС вторият елемент е винаги под ударение при разклоняване надясно, а първият елемент – при разклоняване наляво. Такива модели са доста често срещани, но и останалите са също граматично приемливи, следователно това поставя под съмнение верността на популярното през последните петдесет години правило за ударението в сложни съществителни (Compound Stress Rule), което определя моделите на ударение с помощта на структурната геометрия (Гигрих 2009).

В опита си да дефинира сложните съществителни, Маршанд (1969) приема за критерий ударението върху началния елемент. Наред с това обаче Йесперсен (1942) счита за критерий непрозрачната семантика. Тези две позиции изглеждат противоречиви. В своя статия по темата Гигрих приема, че и двамата са отчасти прави: Маршанд има право, тъй като лявото ударение е уникално за лексикона; и Йесперсен е прав, понеже семантичната непрозрачност е чужда на синтаксиса. В лексикона съществуват случаи на крайно ударение и семантична прозрачност, следователно разликите между категориите

сложни съществителни и фрази са доста размити и от гледна точка на ударението. Това е характерно за английски като език, за който не са типични морфологичните окончания. Според Гигрих е изключено по критерий ударение да се даде дефиниция на сложно съществително: според него „сложното съществително просто не е фраза. Освен ако, разбира се, е“ (Гигрих 2006).

5. Изводи и заключения

Традиционната гледна точка по разглежданата от нас тема минава от Блумфийлд (1933) през Лийс (1963) и Маршанд (1969) към по-съвременната на Пейн и Хъдълстън (2002). А тя е именно че някои конструкции като *steel bridge* са фрази, които водят началото си от синтаксиса, докато конструкции като *watch-maker* са сложни думи произведени в лексикона от деривационната морфология. Критерият, който най-често се прилага в подобни случаи, е ударението. Например твърдението за сложните съществителни с конструкция съществително + съществително (NN) е да имат начално ударение (fore stress). А за фразите със същата конструкция се твърди, че получават задно ударение (end stress) (Гигрих 2004). Защитник на тази теза е несъмнено Блумфийлд (1933: 228), който твърди, че „*ice cream* с променливия си модел на ударение за някои говорители е фраза, а за други е сложна дума“. Лийс и Маршанд по същия начин отделят тези две категории по мястото на ударението (1969: 20ff). Според Лийс обаче критерият ударение се дискредитира от модели като *Madison 'Avenue*, *apple 'pie* и *'Madison Street*, *'apple cake*, които показват различие само при ударението и в никакво друго отношение. Някои автори, като Хале и Кайзер, Либерман и Принс, също и Гигрих (Хале и Кайзър 1971: 21; Либерман и Принс 1977; Гигрих 1992: 257f), твърдят, че някои подобни сложни думи са ударени като фрази. Този факт не спомага за морфо-синтактичния анализ на такива конструкции. В подкрепа на това Шмерлинг счита, че ударението е непредсказуемо в такива конструкции (Шмерлинг 1971). Позицията на Бауър е същата (Бауър 1978: 89ff; 1998: 70ff).

Можем да оформим заключението следователно, че мястото на ударението е важен критерий за определяне на статута на сложните съществителни и фразите, които се създават както синтактично, така и в лексикона. По този критерий можем вярно да предскажем непроменлив модел на ударение за някои конструкции, както и променлив модел за определен клас други. Можем да идентифицираме и специфичните условия, при наличието на които съществуват моделите на ударение „извън правилата“.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауър 1978:** Bauer, L. *The Grammar of Nominal Compounding*. Odense: Odense University Press, 1978.
- Бауър 1998:** Bauer, L. When is a Sequence of Nouns a Compound in English? // *English Language and Linguistics*. 1998, No 2, 65 – 86.
- Блумфийлд 1933:** Bloomfield, L. *Language*. Chicago: Holt, 1933.
- Вогел, Райми 2002:** Vogel, L., Raimy, E. The Acquisition of Compound vs. Phrasal Stress: The Role of Prosodic Constituents. // *Journal of Child Language*. 2002, No 29, 225 – 250.
- Гигрих 1992:** Giegerich, H. J. *English Phonology. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Гигрих 2004:** Giegerich, H. J. Compound or Phrase? English Noun-plus-noun Constructions and the Stress Criterion. // *English Language and Linguistics*. No 8, 1 – 24, 2004.
- Гигрих 2006:** Giegerich, H. J. Attribution in English and the Distinction between Phrases and Compounds. *Englisch in Zeit und Raum – English in Time and Space: Forschungsbericht für Klaus Faiss*. Ed. Petr Rosel. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2006, 1 – 12.
- Гигрих 2009:** Giegerich, H. J. English Compound Stress Myth 1. // *Word Structure*. 2009, No 1, 1 – 17.
- Гигрих 2011:** Giegerich, H. Compounding and Lexicalism. // *Handbook of Compounding*. Eds. R. Lieber, P. Štekauer. Oxford: Oxford University Press, 2011, 1 – 21.
- Гимсън, Крутенден 1994:** Gimson, A. C., Cruttenden, A. *Gimson's pronunciation of English*. London: Edward Arnold, 1994.
- Димитрова, 2003:** Dimitrova, S. *English Pronunciation for Bulgarians*. Sofia: Vezni-4, 2003.
- Ингръм, Нгуен 2003:** Ingram, J., Nguyen, T. Prosodic Typology and Compound-phrasal Contrasts. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences. 15th International Congress of Phonetic Sciences*. Eds. M. J. Sole, D. Recasens and J. Romero. Barcelona: 2003, 479 – 482.
- Йесперсен 1942:** Jespersen, O. *A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI: Morphology*. London: Allen and Unwin; Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1942.
- Кингдън 1958:** Kingdon, R. *The groundwork of English stress*. London: Longman, 1958.
- Коларова 2015:** Kolarova, M. *Verb-centered Compound Nouns in English and Bulgarian*. Sofia: Sofia University Press, 2015.

- Колинс, Мейс 2003:** Collins, B., Mees, M. I. *Practical Phonetics and Phonology*, A Resource Book for Students. Routledge, 2003, 109 – 115.
- Крифка 2001:** Krifka, M. Prosodic Manifestations of Focus. // *Topik und Fokus*. Wintersemester, 2001/2. Berlin: Humboldt-Universität, 1 – 15.
- Кунтер, Плаг 2007:** Kunter, G., Plag, I. *What is Compound Stress?* Siegen: Universität Siegen, 2007.
- Куърк, Грийнбаум 1987:** Quirk, R., Greenbaum S. *A University Grammar of English*. London: Longman Group UK Limited, 1987.
- Либерман, Принс 1977:** Liberman, M., Prince A. On Stress and Linguistic Rhythm. // *Linguistic Inquiry*, 1977, No 8, 249 – 336.
- Лийс 1963:** Lees, R. D. *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington: Indiana University, the Hague: Mouton, 1963.
- Луис 1969:** Lewis, I. W. *A guide to English Pronunciation*. Oslo: Scandinavian University Books, 1969.
- Мануа, Ченг, Садака 2008:** Manwa, L. M., Chen, Y., Sadaka, J. Vowel Features in Turkish Accented English. // *International Journal of Speech-Language Pathology*. 2008, No 10 (6), 404 – 413.
- Маршанд 1969:** Marchand, H. *The Categories and Types of Present-day English Word Formation: A Synchronic-diachronic Approach*. 2nd ed. Munchen: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969.
- Миксдорф, Ингръм 2009:** Mixdorff, H., Ingram, J. Prosodic Analysis of Foreign-accented English. // *INTERSPEECH*. 10th Annual Conference of the International Speech Communication Association. Brighton: 2009, 2527 – 2530.
- Нюман 1946:** Newman, S. On the Stress System of English. // *Word*. 1946, No 2, 171 – 187.
- Ортиз-Лира 1998:** Ortiz-Lira, H. *Word Stress and Sentence Accent*. Cuadernos de la Facultad coleccion Monografias Tematicas 16. Universidad Metropolitana de Ciencias de la Educacion. Santiago de Chile, 1998.
- Пацева 2012:** Пацева, М. За словното ударение в българския език, изучаван като чужд [Patseva, M. Za slovnoto udarenie v balgarskia ezik, izuchavan kato chuzhd.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Пейн, Хъдълстън 2002:** Payne, J., Huddleston, R. Nouns and noun phrases. // *The Cambridge grammar of the English language*. Eds. Huddleston, R., Pullum, G. K. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 323 – 524.
- Питъм, Ингръм 1992:** Pittam, J., Ingram, J. Accuracy of Perception and Production of Compound and Phrasal Stress by Vietnamese – Australians. // *Applied Psycholinguistics*. 1992, No 1, 1 – 12.

- Полдауф 1984:** Poldauf, I. *English Word Stress*. // Oxford: Pergamon Press. 1984, 106.
- Трукенброт 2007:** Truckenbrodt, H. The Syntax – Phonology Interface. // *The Cambridge Handbook of Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 435 – 456.
- Фарнетани, Торсело, Кози 1988:** Farnetani, E., Torsello, C. T., Cosi, P. English compound versus non-compound noun phrases in discourse: An acoustic and perceptual study. // *Language and Speech*, Vol. 31, Part 2, Padova, 1988.
- Финч, Ортиз-Лира 1982:** Finch, D., Ortiz-Lira, H. *A course in English phonetics for Spanish speakers*. London: Heinemann Educational Books, 1982.
- Фридрих, Коц, Фриедеричи, Алтер 2004:** Friedrich, C. K., Kotz, S. A., Friederici, A. D., Alter, K. Pitch Modulates Lexical Identification in Spoken Word Recognition: ERP and behavioral evidence. // *Cognitive Brain Research*. 2004, No 2, 300 – 308.
- Хале, Кайзер 1971:** Halle, M., Keyser, S. J. *English Stress: Its Form, Its Growth, and Its Role in Verse*. New York: Harper & Row, 1971.
- Хектор 1998:** Hector, O. *Word and Sentence Accent*. Originalmente publicado como Cuadernos de la Facultad coleccion Monografias Tematicas № 16, Facultad de Historia, Geografia y Letras. Universidad Metropolitana de Ciencias de la Educacion, Santiago de Chile: 1998.
- Чинкуе 1993:** Cinque, G. A Null Theory of Phrase and Compound Stress. // *Linguistic Inquiry*. 1993, No 2, 239 – 297.
- Чомски, Хале 1968:** Chomsky, N., Halle, M. *The Sound Pattern of English*, NY: Harper & Row, 1968, 15 – 18.
- Шилинг 2010:** Shilling, H. Compound and Phrasal Stress Acquisition: When a Greenhouse Becomes Different to a Green House. // Birmingham: University of Birmingham. 2010, 1 – 26.
- Шмерлинг 1971:** Schmerling, S. F. A Stress Mess. // *Studies in the Linguistic Sciences*. 1971, No 1, 52 – 66.
- Шу 2015:** Schuh, R. Semantic Relations and Stress in English Compounds. // *Linguistics Sample Paper 105*. 2015, 1 – 10.